

УДК 811.161.3

UDC 811.161.3

БЕЛАРУСКІ АРХАІЧНЫ КАНСТРУКТЫКОН: Я. Ф. КАРСКИ

THE BELARUSIAN ARCHAIC CONSTRUCTICON: J. F. KARSKY

С. А. Важнік,

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт, дэкан філалагічнага
факультэта БДУ, прафесар кафедры
беларускага мовазнаўства БДУ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1679-0746>

S. Vazhnik,

PhD in Philology, Associate Professor, Dean
of the Faculty of Philology of Belarusian
State University, Professor of the Belarusian
Linguistics Department of BSU
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1679-0746>

Паступіў у рэдакцыю 07.02.2025.

Received on 07.02.2025.

У артыкуле разглядаецца пытанне стварэння ў беларускім мовазнаўстве першага архаічнага канструктыкону беларускай мовы. Па ўсім відаць, што на такое званне можа па праву прэтэндаваць сінтаксічная частка «Беларусаў» Я. Ф. Карскага. У «Нарысах сінтаксісу беларускай мовы» на прыкладзе адметных архаічных і дыялектных канструкцый праз традыцыйную сістэму склонаў сістэмна апісваюцца беспрынаўнікавыя і прыназоўнікавыя структуры беларускай мовы. Адзначанае вышэй дазваляе лічыць Я. Ф. Карскага не толькі пачынальнікам беларускай сінтаксічнай навукі, але і першым прадстаўніком «граматыкі канструкцый» у беларускім мовазнаўстве.

Ключавыя словы: архаічны канструктыкон, сінтаксічная канцэпцыя Я. Ф. Карскага, сінтаксічныя архаізмы, сінтаксічная спецыфіка беларускай літаратурнай мовы.

The article discusses the issue of creating the first archaic constructicon of the Belarusian language in Belarusian linguistics. It is obvious that the syntactic volume of “Belarusians” by E. F. Karsky can rightfully claim this title.

The “Essays on the Syntax of the Belarusian language” systematically describes the non-forced and prepositional structures of the Belarusian language using the example of distinctive archaic and dialectal constructions through the traditional system of cases. What has been noted above allows us to consider E. F. Karsky not only the founder of the Belarusian syntactic science, but also the first representative of the “Constructions Grammar” in Belarusian linguistics.

Keywords: archaic constructicon, syntactic concept of E. F. Karsky, syntactic archaisms, syntactic specifics of the Belarusian literary language.

Пачаткі гістарычнага сінтаксісу беларускай мовы варта звязваць з асобай акадэміка Яўхіма Карскага, якога слухна называюць «бацькам беларусазнаўства», заснавальнікам беларускай філалогіі [1, с. 170; 2, с. 13]. Па сутнасці Я. Ф. Карскі быў першым ва ўсім, што тычыцца беларусазнаўства, у тым ліку і ў сінтаксісе. Маштаб асобы выдатнага вучонага-энцыклапедыста бачны па тым, што ён адзінаасобна агарнуў такія «глыбы і пласты», да якіх да сённяшняга часу мы не можам нават падступіцца. На жаль, працягу ў галіне гістарычнага сінтаксісу даробак Я. Ф. Карскага пакуль у беларускім мовазнаўстве не атрымаў.

1. Сінтаксічная канцэпцыя Я. Ф. Карскага.

Упершыню высокая ацэнка дзейнасці Карскага-сінтаксіста прагучала на старонках доктарскай дысертацыі Ц. П. Ломцева. Пачынальнік рускага семантычнага сінтаксісу зазначыў, што «найбольш важнай работай па беларускім сінтаксісе варта лічыць “Нарысы сінтаксісу беларускай мовы” акадэміка Я. Ф. Карскага». Гэта «лепшая работа па беларускім сінтаксісе найбольш кваліфікаванага даследчыка беларускай мовы» [3, с. 7–8].

Сінтаксічная канцэпцыя Карскага разгледжана намі ў публікацыях [4–6]. Яна падаецца нам арыгінальнай і самастойнай. Ёй уласцівы пэўны «здоровы» сінкрэтызм: вучоны прытрымліваецца фармальнага падыходу пры апісанні сінтаксісу простага сказа і семантычнага – пры апісанні сінтаксісу складанага сказа.

Падыход Карскага традыцыйны для свайго часу: вучоны арыентуецца на здабыткі параўнальна-гістарычнага мовазнаўства, а таму апісвае асаблівасці беларускай мовы на шырокім фактычным матэрыяле, уласнаручна сабраным, з прыцягненнем фактаў з гістарычных крыніц, народна-гутарковага маўлення, іншых моў, тлумачыць генезіс пэўнай сінтаксічнай з’явы ці канструкцыі.

Больш за тое, у моўнай частцы «Беларусаў» Я. Ф. Карскі паўстае як сапраўдны індаеўрапеіст, супастаўляючы беларускую мову з іншымі мовамі, прыводзячы дасканалыя гістарычныя каментарыі адносна той ці іншай моўнай з’явы. Праілюструем гэта на прыкладзе канструкцыі **што за**:

«Чтобы покончить с вопросом об употреблении именительного падежа в качестве определения к подлежащему или приложения к нему, следует ещё вспомнить ряд оборотов, в состав которых входит *што за*, как: *што вы за люди дзіўныя* (Зап. V, 432 Лепп.; ср. Ром. I – II, 278 Сенн.); *а што в нас сягоння за вечар быў* (Шейн Мат. I, 236 Лепп.); *што за першая работа* (ib. 519 Минск.); *што ето за людзи* (Мат. Б. № 18 Витебск.) и т. д. Этот оборот известен и старым западнорусским памятникам уже с XVI в.: *что суть за людие* (Скор.); *што то за рыцерь* (Сб. XVI в. Позн.). Оборот этот известен русскому литературному языку и некоторым другим славянским языкам, но он – не исконное явление, а развился, вероятно, под немецким влиянием» [7, с. 388].

2. Беларускі канструктыкон.

Услед за стваральнікам *Граматыкі канструкцый* Ч. Філмарам, пад канструктыконам разумеюць «калекцыю канструкцый», «сістэму канструкцый пэўнай мовы» і дэталёвае апісанне гэтай сістэмы. Тэрмін *Construction Grammar* (CxG / CG) выкарыстоўваецца з канца 80-х гг. XX ст. [8–11; 12, с. 17–82]. З 2020 г. пад кіраўніцтвам праф. К. У. Рахілінай распрацоўваецца сумесны праект Вышэйшай школы эканомікі і Універсітэта Тромсе «Рускі Канструктыкон» [13–15]. У межах праекта збіраюцца, апісваюцца і класіфікуюцца дыскурсіўныя формулы тыпу *нет-нет да и + VP-Perf, NP-Nom так и не VP, NP-Nom возьми и VP-Imper, NP-Gen бы!* і інш.

Паняцце «канструктыкон» разумеецца намі больш шырока. Беларускі канструктыкон будзеца на іншых метадалагічных падставах. У праблемным полі гэтага паняцця мэтазгодна, на наш погляд, разглядаць такія сінтаксічныя канструкцыі, у семантычнай і фармальнай будове якіх выдзяляюцца спецыфічныя і непаўторныя ўласцівасці пэўнай мовы: ад *свабодных словаспалучэнняў* – да *прэцэдэнтных мікратэкстаў*, што маюць дачыненне да нацыянальнай сінтаксічнай ідыяматыкі той ці іншай мовы [16].

Першым беларускім канструктыконам па праву варта лічыць сінтаксічную частку «*Беларусаў*»¹.

Спынімся на апісанні т. зв. *пояснительных слов*, пад якімі маюцца на ўвазе *даданыя члены сказа*, якія паясняюць дзейнік і выказнік, а таксама іншыя паясняльныя словы (азначэнні, дапаўненні, акалічнасці) [3, с. 384]. Яны апісваюцца праз катэгорыю склоны. Пры гэтым вызначаюцца шматлікія значэнні кожнага са склонаў, а таксама паказваецца гісторыя станаўлення ў беларускай мове пэўных склонавых прыназоўнікавых і беспрыназоўнікавых канструкцый [7, с. 385–436]. Я. Ф. Карскі паказвае, якія прадметныя значэнні можа выражаць той ці іншы граматычны склон (параўн. [19, с. 456]).

3. «Склонавая граматыка» Я. Ф. Карскага.

Разгляд склонаў прадстаўлены Я. Ф. Карскім у главе «*Просты сказ*» у раздзеле «*Паясняльныя словы*». Агляд даецца на гістарычнай аснове, што адзначае сам Карскі [7, с. 301]. Пры гэтым вучоны даволі часта апелюе да моўных фактаў рускай або польскай моў.

Паводле Е. Курыловіча, *намінатыў, аказатыв, генітыў* выражаюць суб'ектна-аб'ектныя адносіны, а таму гэта сінтаксічныя склоны. Для *творнага і меснага склонаў* асноўная функцыя – выражэнне акалічнасных значэнняў, выражэнне ж суб'ектна-аб'ектных адносін – гэта другасная для ніх функцыя, а таму гэта т. зв. прыслоўныя склоны [20].

Для паўнаты ўспрыняцця «склонавай граматыкі» Я. Ф. Карскага мы вырашылі параўнаць падыход вучонага з падыходам, прапанаваным у энцыклапедыі «*Руская мова*» (далей – РМЭ) [21]. Тым больш што артыкулы пра гісторыю тых ці іншых склонаў у рускай мове напісаны вядомым рускім спецыялістам па гісторыі рускай мовы, аўтарам манаграфіі «*Гістарычны сінтаксіс рускай мовы: аб'ект і пераходнасць*» В. Б. Крысько [22]. Дарэчы, у РМЭ ёсць артыкул, прысвечаны і Я. Ф. Карскаму [23].

3.1. Назоўны склон [7, с. 385–388].

Я. Ф. Карскі дае традыцыйнае вызначэнне гэтага склоны: «абазначае асобу ці прадмет, якія ўтвараюць дзеянне» [7, с. 388]. Значэнне *суб'екта* – асноўнае значэнне для намінатыва. Прычым гэта не абавязкова суб'ект дзеяння. Гэта можа быць *носьбіт уласцівасці, утваральнік прыметы, суб'ект існавання, суб'ект адносін, суб'ект успрыняцця* і г. д. [7, с. 313; 21, с. 203–205]. Аўтары РМЭ адзначаюць таксама, што сінтаксема ў назоўным склоне можа выражаць таксама *аб'ект, стыхійную сілу, прычыну і прэдыкат* [21, с. 203].

3.2. Родны склон [7, с. 393–402].

Родны склон – трэці граматычны склон, што ўдзельнічае ў выражэнні суб'ектна-аб'ектных адносін. Даследчыкі адзначаюць, што сучасны генітыў настолькі ж прыіменны, хоць ёсць шматлікія выпадкі ўжывання з дзеясловамі, наколькі аказатывы прыдзеяслоўны. Родны склон спецыялізуецца на выражэнні *колькасных значэнняў* і выкарыстоўваецца пры негатыў [21, с. 618, 620–622]. Славянскі родны склон злучае ў сабе функцыі двух склонаў: *уласна роднага і аблятыўнага (адкладальнага)* [7, с. 393–402; 21, с. 621].

	Я. Ф. Карскі	РМЭ
1. Суб'ект	+	+
2. Аб'ект	+	+
3. Колькасныя значэнні:		
3.1. Значэнне часткі;	+	+
3.2. Прадмет часовага карыстання;	+	+
3.3. Няпэўная колькасць		+
4. Аблятыў	+	+
5. Другі родны (партытыўны, колькасна-аддзяляльны)	+	+
6. Прасторавыя значэнні:		
6.1. Месца;	+	+
6.2. Пункт прызначэння;		+
6.3. Пачатковая / канчатковая кропка;		+
6.4. Мэта руху	+	+
7. Часавыя значэнні:		
7.1. Час;	+	+
7.2. Мяжа;		+
7.3. Дата;	+	+
7.4. Прамежак часу	+	+
8. Прычына	+	

¹ Наступнай удадай спробай лічым структурна-семантычную тыпалогію словазлучэнняў А. І. Наркевіча [17]. Адна з апошніх спроб – слоўнік беларускіх прыназоўнікаў і іх аналагаў М. І. Канюшкевіч [18].

	Я. Ф. Карські	РМЭ
9. Значэнне прыналежнасці (пасесіўнае значэнне):	+	
9.1. Пасесар;		+
9.2. Аб'ект валодання		+
10. Значэнне паходжання		+
11. Значэнне ўласцівасці	+	+
12. Вокліч	+	

Для кожнага склону Я. Ф. Карскі вызначае «рэдка выпадкі ўжывання». Гэта ў асноўным адметныя канструкцыі старажытнай або жывой народнай мовы, якія адносяцца да сінтаксічных архаізмаў. Параўн.:

- 1) Р. мэты: *Пашли глядзець маста* [7, с. 392];
- 2) Р. часткі прадмета: *Ён квасу налив, хлеба накроив; мае розуму больш за ўсіх; а што даси мне рады; даць пару, дыхту; посеяв на лядзе овса; дайшоў праўды* [7, с. 393–394];
- 3) Р. часткі прадмета або часовага карыстання: хоцяць яны *яблок етых без конца; глядзець дзива, мосту, хлеба; напамінаў хвалы боскай; слухай бога; жонка гвалту рове; кричиць дзед ратунку; пашоў шукаць такоіэ бабы* [7, с. 394–395];
- 4) Р. пасесіўны: у яго *грошай ёсць* [7, с. 395];
- 5) рэшткі Р. «дасягальнага»: *пошла баба свойго овса глядзець; пришоў миль травы касиць; паехаў мой мужик гароду капаць; пашли рыбачки лавиць* [7, с. 395];
- 6) Р. мэты руху: *пошов я воды; раз старуха пашла вады и видит; чаго ты прышоў, воуче?; я прыйшоў таго, каб у вас грошей пазычыць* [7, с. 395, 402];
- 7) Р. часу: *одного разу* пошла яна шукаць сабе мужа; *хто ету молитву будя раньня и вечера говориць; галоднага лета; тых дзён; леташняго году; што ночы; што няделю* [7, с. 396];
- 8) Р. асобных неадушаўлёных назоўнікаў (пад уплывам Р. партытыўнага): *рожна зьеси; яны ж мысляць яе приказа; дзед ўзяў гэтаго мешка; вазьми замка; ветрай дуба шатая, таго дуба сякуть, укараць свайго веку* [7, с. 397–398];
- 9) Р. аблятыўны: *сабака отрокся хозяина и пошов упрочки; вырекаецца слов своих* [7, с. 397–398];
- 10) Р. месца: *пошов Пилип дома; идуць дома; приходзиць ён дома; обыйшли яны город кружка* [7, с. 402];
- 11) Р. воклічу: *гэто праўды было?; матка кажа: “трасцы!”; ець, міленькі такое бяды; пан тады ходу; праўды так и людзи гавораць* [7, с. 402].

3.3. Давальны склон [7, с. 402–408].

Першапачаткова датыў ужываўся для абазначэння *прасторавых адносін* і адказваў на пытанне *куды?*, а затым гэтыя прасторавыя адносіны аслабіліся і часткова замяніліся іншымі. Асноўнымі значэннямі сучаснага давальнага склону лічацца значэнні *аб'екта* і *суб'екта стану*. Ён можа мець прыслоўнае ўжыванне або адносіцца да зместу ўсяго сказа [7, с. 402–408; 30, с. 130, 132–133].

	Я. Ф. Карскі	РМЭ
1. Аб'ект	+	+
2. Суб'ект стану	+	+
3. Суб'ект валодання (пасесар; давальны прыналежнасці)	+	+
4. Носьбіт уласцівасцей		+
5. Значэнне ўзросту		+
6. Адрасат		+
7. Д. карысці / шкоды	+	+
8. «Душэўны рух»	+	
9. Д. этычны (Д. маральнай ацэнкі)	+	+
10. Д. экспрэсіўны		+
11. Д. дыстрыбутыўны		+
12. Д. дзейснай асобы ў пасіўных канструкцыях	+	
13. Д. пры інфінітывах для абазначэння неабходнасці, магчымасці	+	
14. Д. самастойны	+	+
15. Напрамак	+	+
16. Мэта	+	+
17. Час	+	+
18. Прычына	+	+

- 1) Д. карысці / шкоды: *и было етым усем строга служба; аднаму чалавеку згинули валы* [7, с. 402];
- 2) «блізкі да папярэдняга»: *благодарю вам; падзякуваць светому; ти ж батько вуча худому; научиць розуму; научить лихому* [7, с. 403–404];
- 3) Д. воклічу: *здараў цябе, дзявчыночка* [7, с. 404];
- 4) Д. напрамка: *хлопчик побег двору; вязи это двору, што на возу; ён вярнувся двору; ён яе двору привёз; надо скорей идиць двору, чтобы затимна быть дома; хадзи скорей у двору; поедзем дочушка у двору; нехай идзець у двору* [7, с. 405];
- 5) Д. этычны: *жила была сабе раз одна мачиха; быў сабе каток; быв сабе дедка, была сабе бабка; будзем абедыць! – Будзем сабе* [7, с. 404];
- 6) Д. пасесіўны: *родился ему сын Ксидиминъ; яго сыну жонка памерла; яму живот, голова болиць; злы яму за бараду улапиўся* [7, с. 405–406];
- 7) рэшткі Д. самастойнага: *едучи им по дорози, захоцелося спаць; танцуючы дзеўчы развязаўся андарак; идучы нам па ягады, сустреў лясник; самому зрабиўшы, дак грошы ў кармане будуць* [7, с. 407–408];
- 8) Д. прычыны і мэты: *Чом (=чому), ты, коню, вадэ нипьеш; том (=тому) я его полюбила, што ён не пьяница* [7, с. 412].

3.4. Вінавальны склон [7, с. 388–393].

Гэта склон прамога дапаўнення, што ўжываецца пры праме-пераходных дзесловах. Тыповай функцыяй для аказатыва з'яўляецца выражэнне *аб'екта*.

Вінавальны склон а пріорі ўказвае на пасіўны пачатак асобы ці прадмета, на якія накіравана дзеянне.

Па назіраннях Я. Ф. Карскага, датычных усіх усходнеславянскіх моў, шырокае ўжыванне аказатыва

тыва першапачаткова абумоўлівалася і тым, што колькасць пераходных дзеясловаў было большым. З цягам часу многія з такіх дзеясловаў сталі ўжывацца толькі з прыназоўнікамі, а таму перасталі быць прама-пераходнымі. Імёныя з прыназоўнікамі пры такіх дзеясловах набылі акалічнаснае значэнне [7, с. 388; 21, с. 74, 75–79].

	Я. Ф. Карскі	РМЭ
1. Аб'ект:		
1.1. Аб'ект-пацыент;	+	+
1.2. Дэлебератыўны аб'ект;		+
1.3. Інструментальны аб'ект;		+
1.4. «Унутраны» аб'ект	+	
2. В. адушаўлены (= Р. скл.) vs. В. неадушаўлены (= Н. скл.)	+	+
3. Суб'ект стану (фізіялагічнага, псіхалагічнага, эмацыянальнага)		+
4. Адносіны: В. камадальны		+
5. Прычына		+
6. Прасторавыя значэнні:		
6.1. Месца;	+	+
6.2. Мэта;	+	+
6.3. Адлегласць;		+
6.4. Мера руху;		+
6.5. Напрамак	+	+
7. Часавыя значэнні:	+	
7.1. Момант;		+
7.2. Працягласць;		+
7.3. Часавы этап;		+
7.4. Часавы інтэрвал / тэрмін		+
8. Колькасныя значэнні:	+	
8.1. Уласна колькаснае;		+
8.2. Працягласць;		+
8.3. Вага;		+
8.4. Кошт;		+
8.5. Памер;		+
8.6. Паўтаральнасць;		+
8.7. Размеркавальнасць;		+
8.8. Прыблізнасць		+
9. Другі вінавальны	+	+
10. Дваіны аб'ектны вінавальны	+	+
11. Спосаб дзеяння	+	
12. Accusative cum infinitivo	+	

- 1) стары В. для назваў жывёл у складзе транзітывных канструкцый: *Миняя быки на индыки; на ваўки брахаць; стаў красці авечки* [7, с. 144–145; 169–170, с. 389, 397];
- 2) другі В. замест Тв.: *Яго ішчэ малага сюды прывезьлі; зьеў яго жывого; выгнаў дочку на мароз босую; пакинуў мне аднаго; узяў сабе сястру за жану* [7, с. 389–390];
- 3) другі В. + дзеепрыметнік цяп. ці прошл. часу: *коли ўвидишь татку ідучы; ена убачила ехавши люцей; ці не бачіў ты, мужичок, тут мужика едучи; ти не бачіў ты войска идучы?* [7, с. 390];
- 4) В. мэты дзеяння *Идзець ён поле, идець другая* [7, с. 392];

5) В. месца: *Сядзиць канец стала, живець канцы сила; живе край села* [7, с. 392];

6) В. з інфінітывам: *зачуў-пачуў сиву зязюльку куваць* [7, с. 391].

3.5. Творны склон [7, с. 408–411].

У творнага склону шмат беспрыназоўнікавых прыслоўных значэнняў, якія з'яўляюцца для гэтага склону першаснымі. Усе асноўныя значэнні самага прыслоўнага склону выводзяцца з *прасторавых адносін*. Суб'ектна-аб'ектныя значэнні разглядаюцца як другасныя. У гэтым спецыфіка інструменталія. У іншых склонаў выражэнне прыслоўных значэнняў звязана з выкарыстаннем адпаведных прыназоўнікаў [7, с. 408–411; 21, с. 764, 766–767].

	Я. Ф. Карскі	РМЭ
1. Інструментальныя значэнні:		
1.1. Інструмент;	+	+
1.2. Сродак;		+
1.3. Крыніца;		+
1.4. Сіла		+
2. Прыслоўныя значэнні:		
2.1. Месца;	+	+
2.2. Час;	+	+
2.3. Працягласць;		+
2.4. Прычына;	+	+
2.5. Спосаб дзеяння;	+	+
2.6. Параўнанне;		+
2.7. Мера;	+	+
2.8. Інтэнсіўнасць;		+
2.9. Удакладненне		+
3. Суб'ект	+	+
4. Камітатыўнае значэнне	+	
5. Аб'ект		+
6. Тв. прэдыкатыўны (выказніка)	+	+
7. Дадатковае дзеянне		+
8. Уласцівасць		+
9. Якасць	+	
10. Адносіны	+	
11. Вокліч	+	
12. Узмацненне іншага паняцця	+	

- 1) Тв. месца: *ходзи лесом, стороной; ишла баба дубняком; пайду я долам, долам, далиною*. Адсюль і тыповыя беларускія прыслоўі: *кудою, тудою, сюдою* [7, с. 408];
- 2) Тв. часу: *маскаль тым часам трохи прыкурхнуў* [7, с. 409];
- 3) Тв. узмацнення іншага паняцця: *ни видом не видаль, ни слыхом не слыхатъ; и чувом чуваць и видом видаць; жадом жадала, пытом пытала* [7, с. 411];
- 4) Тв. выказніка: Я. Ф. Карскі дапускае магчымасць выражэння выказальнага слова ў складзе састаўнога іменнага выказніка як праз форму назоўнага, так і праз форму творнага склону. Прычым апошні варыянт даследчык звязвае з польскім уплывам: *мой сын зрабіўся вельми разумным; хлопец стаў здоровым; яго дзетки цільпучка-*

ми; коли я была дзеўкою; пан – паным, а мужик – хамым; кавальчук кавальчуком... мужык мужыком; малайцом маладзица, думае каваль [7, с. 355-356, 411]. Параўн. таксама: Н. скл. з інфінітывам: *ты врэшь, быць я мальчик нихорш* [7, с. 391].

3.6. Месны склон [7, с. 411–412].

У старажытную пару (да XV ст.) месны склон ужываўся без прыназоўнікаў для абазначэння месца і часу. З цягам часу стаў ужывацца толькі з прыназоўнікамі, рэалізуючы сінкрэтычныя акалічнасна-аб'ектныя значэнні [7, с. 411–412; 21, с. 339–340, 540–541].

	Я. Ф. Карскі	РМЭ
1. Акалічнасныя значэнні:		
1.1. Месца;	+	+
1.2. Час;	+	+
1.3. Мера;		+
1.4. Умова і інш.		+
2. Другі месны		+
3. Аб'ектныя значэнні (змест, тэма)		+
4. Азначальныя і азначальна-акалічнасныя значэнні (пры прыіменным ужыванні)		+

Паводле Я. Ф. Карскага, у сучасным маўленні слядоў меснага склону (тыпу *А лете великии жарь былъ*) без прыназоўніка няма, акрамя некаторых прыслоўяў: *болозе, годзе, добре, вонках* і г. д. [7, с. 411–412].

4. Высновы.

«Нарысы сінтаксісу беларускай мовы» Я. Ф. Карскага – гэта першае фундаментальнае апісанне беларускага сінтаксісу. Гэты факт дазва-

ляе лічыць акадэміка Я. Ф. Карскага пачыналь-нікам беларускай сінтаксічнай навукі.

Сінтаксічная канцэпцыя Я. Ф. Карскага не страціла сваёй актуальнасці і сёння, прычым не толькі ў практычным плане (як помнік граматычнай думкі беларусаў пэўнага перыяду), але і ў тэарэтычным плане. Важным пры гэтым нам падаецца таксама і той факт, што, дзякуючы працы Я. Ф. Карскага, ёсць магчымасць правядзення дыяхроннага зрэзу сінтаксісу беларускай літаратурнай мовы канца XIX – пачатку XX ст.: «Нарысы сінтаксісу беларускай мовы» Я. Ф. Карскага – рэlevantная і найбольш поўная на сёння крыніца для вылучэння спецыфічных, адметных сінтаксічных канструкцый беларускай мовы адпаведнага перыяду. Сімвалічна, што якраз у гэты час адбываецца станаўленне новай беларускай літаратурнай мовы.

Канструктыкон той ці іншай мовы пачынаецца з «гісторыі асобных канструкцый». У «Нарысах сінтаксісу беларускай мовы» Я. Ф. Карскага на прыкладзе адметных архаічных і дыялектных канструкцый апісваюцца беспрыназоўнікавыя і прыназоўнікавыя структуры беларускай мовы. Як мы ўбачылі праз супастаўленне з РМЭ, сістэма асноўных значэнняў тых ці іншых склонаў з часоў Я. Ф. Карскага асабліва не змянілася. Чаго не скажаш пра кіраванне дастаткова вялікай колькасці дзеяслоўных прэдыкатаў. А гэта значыць, што сучасныя сінтаксічныя мадэлі простага сказа маюць шматлікія архаічныя сінанімічныя варыянты, да сённяшняга часу не вывучаныя і не сістэматызаваныя, што з'яўляецца адной з надзённых праблем гістарычнага сінтаксісу беларускай мовы.

ЛІТАРАТУРА

- Булахав, М. Г. Евфимий Федорович Карский: Жизнь, научная и общественная деятельность / М. Г. Булахав; под ред. академика АН СССР В. И. Боровского. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1981. – 272 с.
- Дзятко, Д. Яўхім Карскі: Бацька навуковага беларуса-знаўства / Д. Дзятко. – Мінск : Харвест, 2014. – 64 с.
- Ломтев, Т. П. Исследования в области истории белорусского синтаксиса. Составное сказуемое и его изменения в истории белорусского языка / Т. П. Ломтев // Учёные записки. Серия Филологическая. Вып. II. – Минск : БГУ, 1941. – 299 с.
- Важнік, С. А. Сінтаксіс Я. Ф. Карскага ў аспекце станаўлення нацыянальнай сінтаксічнай традыцыі / С. А. Важнік // Е. Ф. Карский и современное языкознание: материалы XII международных научных чтений (Гродно, 20–21 мая 2010 г.). – Гродно: ГрГУ, 2011. – С. 99–107.
- Важнік, С. А. Сінтаксічная канцэпцыя Яўхіма Карскага ў аспекце станаўлення беларускай сінтакталогіі / С. А. Важнік // Мова – Літаратура – Культура: матэрыялы VI Міжнар. навук. канф., Мінск, 28–29 кастр. 2010 г. У 2 ч. – Мінск : Вyd. цэнтр БДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 204–210.
- Важнік, С. А. Склонавая граматыка Я. Ф. Карскага (да праблемы стварэння беларускага канструктыкону) / С. А. Важнік // Славянскі мир і нацыянальная рэчывая культура в современной коммуникации: сборник научных статей: в 2 ч. Ч. 1. – Гродно: ГрГУ, 2024. – Ч. 1. – С. 83–93.

REFERENCES

- Bulachov, M. G. Evfimij Fedorovich Karskij: Zhizn', nauchnaya i obshchestvennaya deyatel'nost' / M. G. Bulachov; pod red. akademika AN SSSR V. I. Borkovskogo. – Minsk : Izd-vo BGU im. V. I. Lenina, 1981. – 272 s.
- Dzyatko, D. Yaŭhim Karski: Bač'ka navukovaga belarusa-znaŭstva / D. Dzyatko. – Minsk : Harvest, 2014. – 64 s.
- Lomtev, T. P. Issledovaniya v oblasti istorii belorusskogo sintaksisa. Sostavnoe skazuemoe i ego izmeneniya v istorii belorusskogo yazyka / T. P. Lomtev // Uchyonye zapiski. Seriya Filologicheskaya. Vyp. II. – Minsk : BGU, 1941. – 299 s.
- Vazhnik, S. A. Sintaksis Ya.F. Karskaga ŭ aspekce stanaŭlennya nacyanal'naj sintaksichnaj tradycii / S. A. Vazhnik // E. F. Karskij i sovremennoe yazykoznanie: materialy XII mezhdunarodnyh nauchnyh chtenij (Grodno, 20–21 maya 2010 g.). – Grodno: GrGU, 2011. – S. 99–107.
- Vazhnik, S. A. Sintaksichnaya koncepcyya Yaŭhima Karskaga ŭ aspekce stanaŭlennya belaruskaj sintaktalogii / S. A. Vazhnik // Mova – Litaratura – Kul'tura: materyyaly VI Mizhnar. navuk. kanf., Minsk, 28–29 kastr. 2010 g. U 2 ch. – Minsk : Vyd. centr BDU, 2011. – Ch. 1. – S. 204–210.
- Vazhnik, S. A. Sklonavaya gramatyka Ya. F. Karskaga (da problemy stvarennya belaruskaga kanstruktykonu) / S. A. Vazhnik // Slavyanskij mir i nacional'naya rechevaya kul'tura v sovremennoj kommunikacii: sbornik nauchnyh statej: v 2 ch. Ch. 1. – Grodno: GrGU, 2024. – Ch. 1. – S. 83–93.

7. Карский, Е. Ф. Очерки синтаксиса белорусского языка / Е. Ф. Карский // Белорусы: В 3 т. – Минск: БелЭн, 2006. – Т. 2. – Кн. 2. Язык белорусского народа. – С. 301–491.
8. Fillmore, C. J. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of let alone / C. J. Fillmore, P. Kay, M. C. O'Connor // Language. – Vol. 64 (3). – 1988. – P. 501–538.
9. Fillmore, C. J. Border Conflicts: FrameNetMeets Construction Grammar / C. J. Fillmore // Proceedings of the XIII EURALEX International Congress, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra. – 2008. – P. 49–68.
10. Goldberg, A. E. A construction grammar approach to argument structure / A. E. Goldberg. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1995. – 265 p.
11. Goldberg, A. E. Constructions at work: The nature of generalization in language / A. E. Goldberg. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2006. – 280 p.
12. Рахилина, Е. В. Лингвистика конструкций / Е. В. Рахилина. – М. : Азбуковник, 2010. – 584 с.
13. Русский конструктивизм: новый лингвистический ресурс, его устройство и специфика / А. А. Эндресен, В. А. Жукова, Д. Д. Мордашова [и др.] // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. – М. : РГГУ, 2020. – С. 1–15.
14. Рахилина, Е. В. Речевые акты как лингвистическая категория: дискурсивные формулы / Е. В. Рахилина, П. А. Бычкова, С. Ю. Жукова // Вопросы языкознания. – 2021. – № 2. – С. 7–27.
15. Фразеология в ракурсе “Русского Конструктивизма” / Е. В. Рахилина, В. А. Жукова, Д. А. Демидова [и др.] // Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова. – 2022. – № 2 (32). – С. 13–44.
16. Важник, С. А. Національна синтаксична ідентифікація: ад унутримовної специфіки до міжмовних розрізнення / С. А. Важник // Вестік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сер. № 4. – 2011. – № 1. – С. 31–36.
17. Наркевіч, А. І. Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове (структурна-семантычнае апісанне) / А. І. Наркевіч. – Мінск : Вyd-va BDU, 1972. – 336 с.
18. Канышкевіч, М. І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналогі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка / М. І. Канышкевіч: [У 3 ч.] – Гродна: ГрДУ. – Ч. 1 (2008) – 492 с., – Ч. 2 (2010) – 619 с., – Ч. 3 (2010) – 535 с.
19. Кустова, Г. І. Падеж / Г. І. Кустова // Русский язык: Энциклопедия. – М. : АСТ-ПРЕСС ШКОЛА, 2023. – С. 454–459.
20. Курилович, Е. Проблема классификации падежей / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М. : Издательство иностранной литературы, 1962. – С. 175–204.
21. Русский язык: Энциклопедия / Институт русского языка имени В. В. Виноградова РАН; Под общ. ред. А.М. Молдована. – 4-е изд., стереотип. – М. : АСТ-ПРЕСС ШКОЛА, 2023. – 912 с.
22. Крысько, В. Б. Исторический синтаксис русского языка: объект и переходность / В. Б. Крысько. – М. : Азбуковник, 2006. – 485 с.
23. Молдован, А. М. Карский Е. Ф. / А. М. Молдован // Русский язык: Энциклопедия. – М. : АСТ-ПРЕСС ШКОЛА, 2023. – С. 259–260.
7. Karskij, E. F. Oчерki sintaksisa belorusskogo yazyka / E. F. Karskij // Belorusy: V 3 t. – Minsk: BelEn, 2006. – T. 2. – Kn. 2. Yazyk belorusskogo naroda. – S. 301–491.
8. Fillmore, C. J. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of let alone / C. J. Fillmore, P. Kay, M. C. O'Connor // Language. – Vol. 64 (3). – 1988. – P. 501–538.
9. Fillmore, C. J. Border Conflicts: FrameNetMeets Construction Grammar / C. J. Fillmore // Proceedings of the XIII EURALEX International Congress, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra. – 2008. – P. 49–68.
10. Goldberg, A. E. A construction grammar approach to argument structure / A. E. Goldberg. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1995. – 265 p.
11. Goldberg, A. E. Constructions at work: The nature of generalization in language / A. E. Goldberg. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2006. – 280 p.
12. Rahilina, E. V. Lingvistika konstrukcij / E. V. Rahilina. – M. : Azbukovnik, 2010. – 584 s.
13. Russkij konstruktikon: novyj lingvisticheskij resurs, ego ustroystvo i specifika / A. A. Endresen, V. A. Zhukova, D. D. Mordashova [i dr.] // Komp'yuternaya lingvistika i intellektual'nye tekhnologii. – M. : RGGU, 2020. – S. 1–15.
14. Rahilina, E. V. Rechevye akty kak lingvisticheskaya kategoriya: diskursivnye formuly / E. V. Rahilina, P. A. Bychkova, S. Yu. Zhukova // Voprosy yazykoznaniya. – 2021. – № 2. – S. 7–27.
15. Frazheologiya v rakurse “Russkogo Konstruktikona” / E. V. Rahilina, V. A. Zhukova, D. A. Demidova [i dr.] // Trudy Instituta russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova. – 2022. – № 2 (32). – S. 13–44.
16. Vazhnik, S. A. Nacyyanal'naya sintaksichnaya idyiamatyka: ad unutrymoŭnaj specyfiki da mizhmoŭnyh adroznennyaŭ / S. A. Vazhnik // Vesnik Belaruskaga dzyarzhajnaga universiteta. Ser. № 4. – 2011. – № 1. – S. 31–36.
17. Narkevich, A. I. Sistema slovazluchennyaŭ u suchasnaj belaruskaj move (strukturna-semantychnae apisanne) / A. I. Narkevich. – Minsk : Vyd-va BDU, 1972. – 336 s.
18. Kanyushkevich, M. I. Belaruskiya prynazoŭniki i ih analagi. Gramatyka real'naga ŭzhyvannya. Materyyaly da sloŭnika / M. I. Kanyushkevich: [U 3 ch.] – Grodna: GrDU. – Ch. 1 (2008) – 492 s., – Ch. 2 (2010) – 619 s., – Ch. 3 (2010) – 535 s.
19. Kustova, G. I. Padezh / G. I. Kustova // Russkij yazyk: Enciklopediya. – M. : AST-PRESS ShKOLA, 2023. – S. 454–459.
20. Kurilovich, E. Problema klassifikacii padezhej / E. Kurilovich // Kurilovich E. Oчерki po lingvistike. – M. : Izdatel'stvo inostrannoj literatury, 1962. – S. 175–204.
21. Russkij yazyk: Enciklopediya / Institut russkogo yazyka imeni V. V. Vinogradova RAN; Pod obshch. red. A.M. Moldovana. – 4-e izd., stereotip. – M. : AST-PRESS ShKOLA, 2023. – 912 s.
22. Krys'ko, V. B. Istoricheskij sintaksis russkogo yazyka: ob'ekt i perekhodnost' / V. B. Krys'ko. – M. : Azbukovnik, 2006. – 485 s.
23. Moldovan, A. M. Karskij E. F. / A. M. Moldovan // Russkij yazyk: Enciklopediya. – M. : AST-PRESS ShKOLA, 2023. – S. 259–260.